

Duurzaamheid in de agenda voor de Omgevingsvisie 2040; het hart van Holland

Achtergrond

De gemeenten die samen aan de *regionale agenda voor de Omgevingsvisie 2040 het hart van Holland* werken: Katwijk, Noordwijk, Oegstgeest, Teylingen, Kaag en Braassem, Leiderdorp, Voorschoten, Wassenaar en Leiden, hebben nog niet eerder gezamenlijk de ruimtelijke opgaven voor hun gebied in beeld gebracht. Alleen die ambitie is al een nieuwe opgave. Door dat in de context van een Omgevingsvisie te doen vraagt dat thema's, zoals duurzaamheid, in de integrale ruimtelijke afweging voor de leefomgeving worden betrokken.

In de *regionale agenda voor de Omgevingsvisie 2040 het hart van Holland* wordt de agenda voor de komende 25 jaar geschetst. De uitvoering ervan zal tot een circulaire samenleving moeten leiden.

Dat veronderstelt kennis van stofstromen en cycli die nu nog niet voor handen is. *De regionale agenda voor de Omgevingsvisie 2040 het hart van Holland* draagt bij aan die kennis door voor duurzaamheidsopgaven als energietransitie, klimaatadaptatie en biodiversiteit de kennis te organiseren zodat die geïntegreerd kunnen worden in de traditionele ruimtelijke ordeningsthema's als verstedelijking, de kwaliteit van het landschap en mobiliteit.

Dit vraagt niet alleen kennis over het ruimtelijk domein, het vraagt ook om kennis over de duurzaamheidsopgaven en over de wijze waarop die de ruimtelijke opgaven voor het gebied beïnvloeden. Het vergaren van die vaak specialistische duurzaamheidskennis en de integrale afweging van de verschillende belangen is een deelproces binnen het traject van de Omgevingsvisie.

De kosten voor deze onderzoek worden tot nu toe gedragen door het Ministerie van Infrastructuur en Mobiliteit (I&M) en de Uitvoeringsagenda van het programma Duurzaamheid van de gemeente Leiden. Die lopen zo op dat dat ze niet meer alleen door deze partijen te dragen zijn. Omdat de kennis die hier vergaard wordt, vernieuwend, exemplarisch en reproduceerbaar is door andere gemeenten zoeken de gemeente Leiden en het Ministerie van I&M om co-financiers.

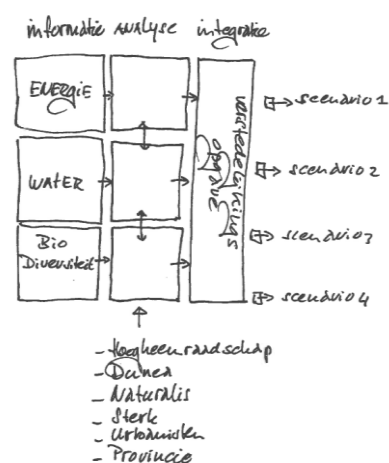
Doel en vraagstelling

Om duurzaamheid integraal af te kunnen wegen tegen de traditionele verstedelijkingsthema's in de Omgevingsvisie, moet worden vastgesteld wat de gezamenlijke opgave is en wat dit betekent voor de 10 gemeenten die samenwerken in het hart van Holland.

In de *regionale agenda voor de Omgevingsvisie 2040 het hart van Holland* valt duurzaamheid uiteen in een aantal deelonderwerpen:

- de energietransitie;
- de klimaatopgave;
- biodiversiteit.

Voor elk deelonderwerp moet worden vastgesteld wat de opgave is en wat de relatie tussen de verschillende deelonderwerpen is. Bovendien moet inzichtelijk worden gemaakt hoe dit zich verhoudt tot de meer traditionele ruimtelijke domeinen zoals, wonen, economie, mobiliteit en landschap. Tot slot moet duidelijk worden wat dan de opgave is en wat de implicaties zijn voor de verschillende gemeenten. Dit wordt verwerkt in de *regionale agenda voor de regionale Omgevingsvisie 2040 het hart van Holland* en schetst het handelingsperspectief voor alle deelnemers.

De ambitie is om op de verschillende deelonderwerpen gebruik te maken van de kennis van de bewoners en partijen in het gebied. Die bewoners en partijen worden ook betrokken bij de analyse

waarbij de samenhang met de andere onderwerpen wordt onderzocht omdat het nodig is de samenhang en de afwegingen die hierbij doorslaggevend zijn samen te ontdekken.

De visie en het handelingsperspectief worden verwerkt in de Omgevingsvisies en -plannen van de verschillende gemeenten en in de uitvoeringsprogramma's die volgen op de vaststelling van de regionale agenda voor de Omgevingsvisie 2040 het hart van Holland door de gemeenteraden van de deelnemende gemeenten.

Aanpak

Per deelonderwerp wordt uitgewerkt wat de opgave is. Dat heeft geleid, en zal moeten nog leiden, tot een aantal deelopdrachten.

Om een integrale afweging te kunnen maken tussen de verschillende duurzaamheidsopgaven en de andere ruimtelijke opgaven binnen het gebied van de 10 gemeenten is specialistische en lokale kennis nodig. Omdat het hier gaat over een visie op de ruimtelijke ontwikkeling dient die ruimtelijke ontwikkeling ook verbeeld te kunnen worden middels ontwerpend onderzoek.

Aangezien dit een nieuwe manier van werken is vraagt dit niet alleen om specialistische kennis op de verschillende deelonderwerpen, het vraagt ook om kennis hoe de opgaven en de urgentie verbeeld kunnen worden.

Wij willen die kennis maken en delen met de bewoners en partijen in het gebied. Bewoners en partijen worden dan ook vanaf het begin van de deelonderzoeken meegenomen zodat er sprake is van een gezamenlijke kennisontwikkeling. Uiteraard worden bewoners en partijen worden ook betrokken bij de daaropvolgende analyse. In die analysefase wordt de samenhang met de andere onderwerpen onderzocht om samen te ontdekken wat de samenhang is en de afwegingen zijn die hierbij doorslaggevend zijn.

Energietransitie

Met: Fabric/POSAD/Evolve/Buck

De informatie en analyse fase zijn grotendeels afgerond. Het opgeleverde eindbeeld is nog niet geconfronteerd met de andere duurzaamheidsopgaven. Daarna moet de afweging gemaakt worden wat dit betekent voor de andere ruimtelijke opgaven voor het grondgebied van de 10 gemeenten.

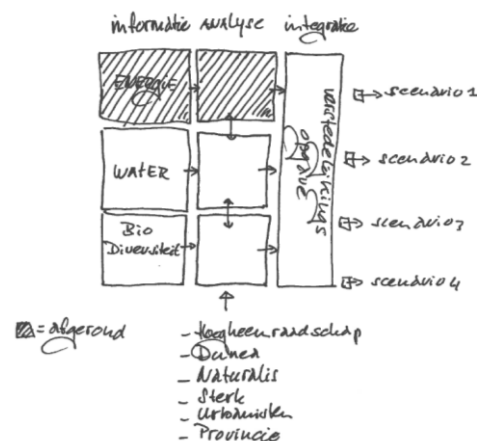
Doel en vraagstelling

Het doel is de ruimtelijke consequenties voor de energietransitie voor het hart van Holland in beeld brengen. Het onderzoek moet duidelijk maken wat de urgentie is en de opgave voor de agenda voor de regionale opgave voor het hart van Holland.

Dit onderzoek is in samenwerking met de buurgemeenten, betrokken partijen en bewoners gedaan.

Aanpak

Dit onderzoek is gestart in nauw overleg met bewoners en Alliander. Dit heeft geleid tot drie Energiefestivals waarbij in workshops gewerkt is aan de kansen en mogelijkheden voor energie in het hart van Holland. Omdat hier het besef was dat hier nieuwe kennis voor het gebied werd gegenereerd is hier steeds ruim voor uitgenodigd. Niet alleen de ruimte- en energiespecialisten van de betrokken gemeenten, maar ook de ter zake kundigen van de kabelbaars, energieleveranciers, de provincie, milieuraden, en de omgevingsdienst. Ook geïnteresseerde bewoners en andere partijen werden uitgenodigd.

Het resultaat van dit onderzoek is aangeboden aan de wethouders die zitting nemen in de stuurgroep voor de Omgevingsvisie. Tijdens deze bijeenkomst is het resultaat gepresenteerd aan de partijen die eerder bij het onderzoek waren betrokken. De uitnodiging is echter uitgebreid met het bureau Warmte van de Provincie, vertegenwoordigers van de provincie, corporaties, partners is in de stad en geïnteresseerde partijen uit de buurgemeenten.

Het onderzoek is daarna gepresenteerd aan de gemeenteraadsleden van de bredere regio Holland Rijnland.

Resultaat

Dit onderzoek is afgerond. De uitkomst is dat het hart van Holland in 2040 energieneutraal kan zijn. Het resultaat toont het enorme ruimtebeslag die de energietransitie voor onze omgeving zal hebben. Het is daarmee toonaangevend voor Nederland geworden.

Het heeft opgeleverd:

- de ruimtelijke verbeelding van de energie opgave tot 2040 in het hart van Holland;
- inzicht in de urgentie van de energie opgave voor de hart van Holland gemeenten;
- 10 gebiedsgerichte handelingsperspectieven;
- een open proces met partners en andere geïnteresseerde burgers en partijen.

Wat nog ontbreekt:

- de integratie met de andere deelonderwerpen en ruimtelijke domeinen;
- reproduceerbare aanpak.

Klimaatopgave

Met: Sterk consulting/Hoogheemraadschap Rijnland/Dunea/Fabric

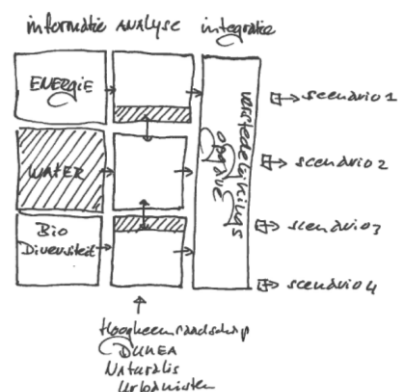
Dit onderzoek is in uitvoering en zit in de fase van informatie vergaren. De trends zijn in beeld gebracht net als de perceptie van de opgave bij de deelnemende gemeenten. Wat dit voor het ruimtegebruik betekent, moet in een volgende fase wordt uitgewerkt.

Doel en vraagstelling

Het doel is de ruimtelijke consequenties van de klimaatopgave voor het hart van Holland in beeld te brengen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt in de verschillende deelonderwerpen die binnen dit thema spelen: de wateroverlast, de wateronderlast, de bodemdaling, groen/natuur/recreatie en hitte. Het onderzoek moet duidelijk maken welke thema's urgent zijn voor het hart van Holland en wat de prioriteit per gemeente is.

Aanpak

Dit onderzoek wordt gedaan in samenwerking met de grote waterpartijen zoals het Hoogheemraadschap van Rijnland en Dunea om de vaak gemeentegrensoverschrijdende belangen van deze partijen te borgen.

Dit onderzoek is anders opgepakt dan de energietransitie. Om het gesprek te kunnen voeren is in samenwerking met Sterk consulting, het Hoogheemraadschap Rijnland, Dunea en Oasen de wateropgave zoals die door de deelnemende gemeenten wordt voorzien in beeld gebracht. In een eerste gezamenlijke bijeenkomst, is gebleken dat de opgaven door de deelnemende partijen verschillend worden beoordeeld. Daarbij blijkt ook het gekozen perspectief van belang: stad of land, de kust, het veenweide gebied of het verstedelijkte gebied langs de Oude Rijn.

De bijeenkomst heeft een eerste schifting opgeleverd en het besluit dat het thema groen/natuur/recreatie wordt uitgewerkt in de context van de biodiversiteitsopgave. De hitte problematiek lijkt vooral inrichtingskwestie die in de integratiefase bij de uitwerking van de stedenbouwkundige opgave een plek moet krijgen.

Voor de analyse moet er een globaal beeld zijn bij wat de mogelijke keuzes betekenen aan ruimte claims en hoe dit zich verhoudt tot de andere duurzaamheidsopgaven. Het is al duidelijk dat dit kan schuren met de energie-opgave (geothermie versus drinkwater, zonnecollectoren op water versus de kansen voor groen/natuur/recreatie). Voor wat betreft de biodiversiteit worden in elk geval al de algemene noties over de relatie tussen waterkwaliteit, natuur en biotopen meegenomen.

De kennis wordt zoveel mogelijk opgebouwd is samenwerking met partners, partijen, belanghebbenden en bewoners. Daarvoor zullen minstens 2 bijeenkomsten worden georganiseerd.

(Hier ligt ook een relatie met het Interreg project Sponge waar de gemeente Leiden zich samen Europese partners buigt over de gevolgen van klimaatverandering in de context van een oud-Hollandse binnenstad.)

Resultaat

Inzicht in de opgave voor het watersysteem in het hart van Holland en het ruimtebeslag dat dit met zich meebrengt. Onder dat watersysteem valt de:

- wateroverlast;
  - wateronderlast;
  - bodemdaling;
  - meerlaagse veiligheid,
- en
- de waterinfrastructuur zoals die door het Hoogheemraadschap Rijnland, Dunea, Oasen, provincie en de 10 gemeenten wordt beheerd.

Dit levert een ruimtelijke verbeelding op die gecombineerd kan worden met het eerder opgeleverde kaartmateriaal.

Biodiversiteit

Met: Naturalis/Urbanisten/Fabric

Het onderzoek naar biodiversiteit is nog niet opgestart. In een eerste gesprek met Naturalis is verkend wat een dergelijk onderzoek zou kunnen inhouden.

De grote diversiteit aan landschappen rond het verstedelijkte gebied langs de Oude Rijn geeft het gebied een grote soorten rijkdom. Het is niet ondenkbeeldig dat bij een veranderend klimaat en dalende bodems een andere flora en fauna horen. Als daarmee biotopen en landschappen veranderen, raakt dit ook aan gezondheid en leefbaarheid en daarmee aan de Leidse Uitvoeringsagenda Duurzaamheid en aan de Omgevingsvisie.

Het lijkt nuttig om dit te combineren met de notie van ecosysteemdiensten. Dat maakt een waardering mogelijk in een afweging met andere ruimtelijke ontwikkelingen.

Doel en vraagstelling

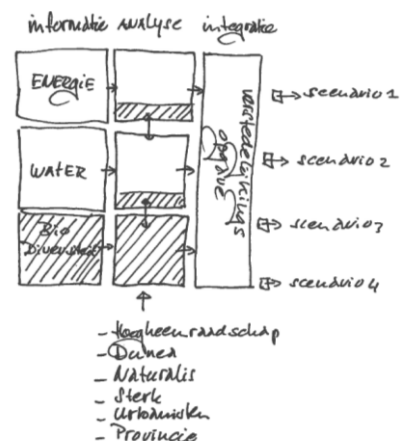
Het doel van het onderzoek is om de ontwikkeling van flora en fauna in de stad en op het land voor de komende 25 jaar in beeld te brengen bij een temperatuurstijging van 2 °C. Dat moet inzicht geven in welke soorten regio specifiek zijn en welke van die soorten klimaatbestendig genoeg zijn om zich aan de veranderende omstandigheden aan te passen. Het onderzoek moet in beeld brengen wat geschikte biotopen voor deze soorten zijn en welke locaties daarbij passen.

Dat moet ook leiden tot inzicht in wat de consequenties zijn voor het natuurbeheer en –onderhoud.

Nadat Naturalis soorten, biotopen en locaties in beeld heeft gebracht, is een waardering nodig. Om afwegingen te kunnen maken over de betekenis van 'natuur' voor het grondgebied hart van Holland wordt gebruik gemaakt van de systematiek zoals die door de Urbanisten voor Zwolle is verkend. Die kennis is belangrijk in de afweging tussen verstedelijking en landschapsontwikkeling. Hij is ook essentieel om de flora en fauna in de stad en het land gericht te kunnen versterken en verbinden.

Aanpak

Waar de analyse van flora en fauna en de identificatie van biotopen een vrij theoretische exercitie kan zijn, zou het een vergissing zijn om de inzichten die dit oplevert niet breed te delen. Al was het maar omdat de bronnen die gebruikt worden langjarig en nauwkeurig worden bijgehouden door allerlei

vrijwilligers en natuurorganisaties. Het lijkt dan ook niet meer dan verstandig om deze betrokkenheid en kennis vanaf het begin het gesprek over de betekenis van de analyse voor tal van doelsoorten en biotopen te betrekken. Uiteraard worden ook de terreinbeheerders, belangenorganisaties van agrarische ondernemers en andere professionele partijen voor dit gesprek uitgenodigd.

Analoog aan de eerder kennisfestivals worden daarom ook voor dit themabijeenkomsten georganiseerd waarvoor breed wordt uitgenodigd. Het gaat dan niet alleen om de terreinbeheerders, de belangenorganisaties van agrarische ondernemers en andere professionele partijen, maar ook om de vele vrijwilligers, natuurorganisaties en betrokken bewoners van het gebied die zo meegenomen kunnen worden in de verkenning hoe de flora en fauna in de komende decennia zullen veranderen en hoe wij hierop kunnen sturen om de biodiversiteit in onze leefomgeving te versterken.

De verwachting is dat dit proces meer tijd en aandacht zal vragen dan de eerdere onderzoeken voor energie en water omdat de verbondenheid bij dit onderwerp groter is en daarom ook gevoeliger ligt.

Dit onderzoek leent bijzonder goed om de brede maatschappelijke aandacht te krijgen voor het feit dat onze leefomgeving in de komende jaren sterk zal veranderen en dat wij ons daarop voor moeten bereiden. Vooral omdat hier de relatie kan worden gelegd met de andere grote veranderingen in ons gebied zoals de energietransitie, de klimaatopgave en de verstedelijkingsopgave. Het maakt de 'toekomst' wel erg tastbaar en kan zo de betrokkenheid van de bewoners en partijen bij een proces als de Omgevingsvisie versterken.

Resultaat

Inzicht in de ontwikkeling van de flora en fauna in het stedelijke en landelijke gebied van het hart van Holland bij een temperatuurstijging van 2 °C.

Inzet van het concept van ecosystemendiensten om deze ontwikkeling te waarderen in relatie tot de ruimtelijke ontwikkelingen in het stedelijke en landelijke gebied.

Inzicht in de gevolgen die dat heeft voor het natuurbeheer en –onderhoud.

Draagvlak voor de gevolgen die deze ontwikkelingen zullen hebben, het bijhorende beleid en de ruimtelijke keuzes die dit met zich meebrengt.

Integratie

Fabric

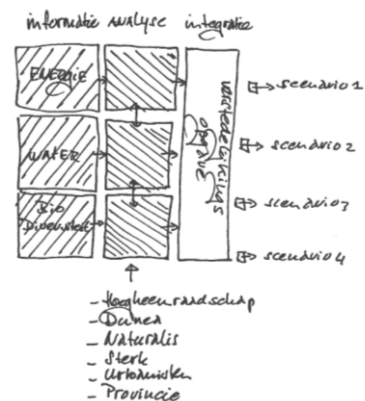
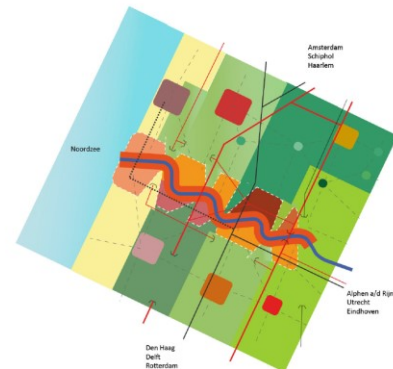
Er wordt een eerste begin gemaakt met de integratie van de kennis over energie en water. Uiteraard moet dat ook gebeuren voor de andere thema's. Dat onderzoek is nog niet opgestart.

Hierbij is Fabric een belangrijke partner omdat dit bureau bij alle drie de onderzoeken betrokken is, maar ook omdat het bureau ervaring heeft met onderzoek naar de stedelijke stofstromen en de mogelijke synergie (het stedelijke metabolisme).

Doel en vraagstelling

Het hart van Holland heeft zowel een verstedelijkt gebied als landschappen met hoge kwaliteit en diversiteit. De ambitie van de regionale agenda voor de Omgevingsvisie is om de stad én het landschap te versterken.

De energietransitie, klimaatadaptatie en biodiversiteit zijn onderdeel van de integrale ruimtelijke afweging voor de leefomgeving. Dat vraagt om inzicht in wat de onderlinge afhankelijkheid is van deze opgaven en om inzicht in wat de ruimtelijke impact ervan is. Tot slot moeten deze inzichten worden meegewogen in de traditionele ruimtelijke orderingsvraagstukken van verstedelijking, de kwaliteit van het landschap en mobiliteit.

Dat vraagt om kennis van de resultaten van alle drie de onderzoeken, kennis over de ruimtelijke implicaties ervan en om voldoende overzicht en inzicht om deze nieuwe kennis te combineren met de meer traditionele ruimtelijke vraagstukken.

Aanpak

Deze manier van werken is nieuw. Noch de gemeentelijke organisaties, noch de betrokken specialisten hebben hier ervaring mee. Het vraagt in elk geval om regie, omdat de verschillende processen naast elkaar zullen lopen en waarschijnlijk ook een langere looptijd hebben. Om de kosten beheersbaar te houden vraagt dat om goede afspraken vooraf, onder meer over het proces en de momenten waarop wanneer externe inzet nodig is.

Ook in deze fase van het proces, waarin thema's verbonden worden, worden de eerder betrokken partijen, partners en bewoners gevraagd om mee te blijven denken. Hiervoor moet een vorm worden gevonden zodat het gesprek in beheersbaar blijft mogelijk. Juist in deze fase, waarin zoveel samenkomt, wordt gezocht naar de dwarsverbanden die nodig zullen zijn om tot een nieuwe vorm van ruimtelijke ordening te komen.

Resultaat

Een integrale toekomstbestendige visie op de fysieke leefomgeving van het hart van Holland gemeenten.

Concrete handvatten om de duurzaamheids- en de verstedelijkingsopgaven in het hart van Holland met elkaar te verbinden.

Breed draagvlak onder bestuurders van de verschillende overheidsgeleidingen, betrokken partijen en partners, belangenorganisaties en bewoners.